

Dorota Zapisek

"Wola i intelekt w lozo i Tomasza z Akwinu", Mateusz Penczek, Kraków 2012 : [recenzja]

Rocznik Tomistyczny 4, 335-338

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Recenzja

Mateusz Penczek, *Wola i intelekt w filozofii Tomasza z Akwinu*,
Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012,
ss. 322.

Książka Mateusza Penczka zatytułowana *Wola i intelekt w filozofii Tomasza z Akwinu* jest próbą przedstawienia koncepcji woli i intelektu, które zawarte są w tekstach Akwinaty. Zdecydowana większość tej pracy, bo aż 226 z 322 stron, poświęcona jest zagadnieniu poznania intelektualnego i funkcjonowania intelektu praktycznego. Problematyka pożądanyczej intelektualnej władzy człowieka, którą jest wola, oraz jej relacji z intelektem zostaje przedstawiona w ostatnim rozdziale oraz w zakończeniu. Taka struktura pracy wskazuje na to, że jej Autor dostrzega i kładzie nacisk przede wszystkim na Tomaszowy intelektualizm.

Recenzowana książka składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów oraz zakończenia. Rozdział pierwszy dotyczy ogólnej teorii intelektu i poznania intelektualnego. W książce wyraźnie podkreślone jest odróżnienie *intellectus* i *ratio*, a także ukazana jest różnica w działaniu intelektu możnościowego i czynnego.

Rozdział drugi wprowadza w Tomaszową filozofię działania. Zostaje tu bowiem ukazana podstawa rozróżnienia poznania intelektualnego na teoretyczne i praktyczne. Penczek wyróżnia trzy rodzaje poznania praktycznego: poznanie dyspozycjonalnie praktyczne o charakterze ogólnym, poznanie dyspozycjonalnie praktyczne o charakterze szczegółowym oraz poznanie aktualnie praktyczne. Wyjaśnia, że tylko poznanie aktualnie praktyczne prowadzi do konkretnego działania i pokazuje, w jaki sposób następuje przejście od poznania dyspozycjonalnie praktycznego do poznania aktualnie praktycznego.

Trzecia część to omówienie struktury i działania intelektu praktycznego. Wprowadzone tu zostaje zagadnienie prawa naturalnego i ukazany jest jego związek z poznaniem praktycznym. Penczek wskazuje na Tomaszowe rozumienie prawa naturalnego jako reguły i miary (*regula et mensura*) ludzkiego działania. Wskazuje też na trzy pozio-

my nakazów prawa naturalnego oraz podstawowe zasady prawa naturalnego (dobro należy czynić, a zła unikać) jako podstawy działania intelektu praktycznego. Podkreśla, że pierwsza zasada praktyczna jest zbudowana na pojęciu dobra jako tego, czego wszystko pożąda. Nieco może uszczypliwe będzie tu zwrócenie uwagi, że pierwsza zasada praktyczna opiera się nie na „pojęciu dobra”, ale na samym dobru, które jest po prostu własnością transcendentálną każdego. Słuszne by było zadać tu pytanie Autorowi, jak w ogóle rozumie dobro. Czy jako własność każdego istniejącego bytu – *convertibilium*, które jest zamienne z samym bytem, któremu przysługuje? Czy jedynie jako pojęcie dobra, co nie byłoby zgodne z nauką św. Tomasza?

Czwarty rozdział jest poświęcony interpretacjom Tomaszowej koncepcji poznania praktycznego. Jest to próba przeniesienia myśli średniowiecznego filozofa na grunt współczesnej metaetyki oraz konkretne usytuowanie jego poglądów na temat poznania praktycznego na tle sporu deskryptywizmu z preskryptywizmem.

W piątej części pracy Penczek rozważa, czym jest i jaką funkcję pełni rozum praktyczny w Tomaszowej filozofii działania. Rozważa tu dyskursywny aspekt poznania praktycznego. Podejmuje problem dobra w konkretnym działaniu i wskazuje na przygodny charakter rozumowania praktycznego. Ukazanie braku zdeterminowania rozumowego poznania praktycznego w prosty sposób prowadzi autora *Woli i intelektu w filozofii Tomasza z Akwinu* do rozważań na temat woli. W tej części pracy można znaleźć coś na kształt schematu podej-

mowania decyzji. Autor przedstawia tu, w jaki sposób sylogizm praktyczny staje się podstawą działania. Penczek wskazuje, że ów sylogizm prowadzi ostatecznie do aktu wyboru, który jest aktem woli, oraz do aktu *imperium*, będącego aktem rozumu praktycznego. Nie jest to jednak tak rozbudowany schemat jak np. u o. Woronieckiego w *Katolickiej etyce wychowawczej*, gdzie pokazana jest cała „gra” intelektu i woli w procesie podejmowania decyzji i wzajemne „obejowanie się” swoimi aktami tych dwóch władz.

Ostatni, szósty rozdział to podjęcie problematyki woli w tekstach Akwinaty. Pragnienie racjonalne, którego często na określenie woli używa Penczek, zostaje przez niego przedstawione na tle klasyfikacji pragnień występującej w tekstach Akwinaty. I tak wymienione zostaje pragnienie naturalne, pragnienie oparte na poznaniu oraz rozróżnienie i porównanie pragnienia zmysłowego i racjonalnego. Związek woli z innymi typami pragnień nie jest omówiony wyczerpująco. Następnie zostają ukazane różne rozumienia tego, czym jest pragnienie racjonalne w filozofii Tomasza z Akwinu. I tak zdaniem Penczka wola u Akwinaty to: a) dowolny akt pragnienia racjonalnego, b) władza duszy, c) szczegółowy rodzaj aktu woli odnoszący się do celu, d) natura, e) po prostu wola jako wola. Dalsze podrozdziały w tej części książki są poświęcone szczegółowym aktom woli oraz strukturze czynu ludzkiego, a także relacji woli do innych władz, zdeterminowaniu i wolności woli. To ostatnie zagadnienie jest właściwie zreferowaniem stanowiska Tomasza pochodzącym głównie z *Sumy teologii*

i *De veritate*. Mało rozwinięte zostaje również zagadnienie stosunku woli do innych władz. Penczek dość skrótowo opisuje, co powoduje w działaniu woli to, że jest ona władzą racjonalną. Wskazuje na bezpośredni wpływ intelektu na wolę oraz na pewną władzę woli nad aktami poznania praktycznego. Nie wyciąga jednak wniosków z tego, że wola jest pragnieniem, owszem intelektualnym, ale jednak pożądaniem, co ściśle wiąże ją ze zmysłową władzą požądawczą, tzn. z uczuciowością.

Zakończenie jest próbą pewnego podsumowania wcześniej przeprowadzonych analiz. Znajdziemy tu m.in. porównanie intelektu i woli oraz ukazanie koncepcji intelektu i woli na tle sporu wolutaryzmu z intelektualizmem. Są to zdecydowanie najciekawsze zagadnienia, będące konsekwencją takiej, a nie innej koncepcji intelektu i woli oraz w ogóle całego działania człowieka w ujęciu św. Tomasza z Akwinu. Niestety zostało im poświęcone niewiele uwagi.

We wstępie autor deklaruje, że jego praca dotyczy „poglądów Tomasza z Akwinu dotyczących intelektu i woli oraz relacji między nimi” (s. 9). O ile temat intelektu i jego działania jest przedstawiony bardzo obszernie, co już zostało zauważone, to zagadnienie woli, a szczególnie wzajemnego odniesienia do siebie tych dwóch władz, jest omówione dość ubogo. Penczek zajmuje się przede wszystkim takimi momentami współpracy intelektu i woli, kiedy pożądanie podąża za poznaniem. Jednak z punktu widzenia działania moralnego (czyli dobrowolnego) u człowieka najbardziej interesujące są takie sytuacje, w których wola, mówiąc kolokwialnie,

„stawia na swoim”. Oczywiście specyfika woli jako władzy intelektualnej powoduje, że zawsze potrzebuje ona do działania poznania intelektualnego, nawet do takiego działania, które nie jest do końca zgodne z tym, co intelekt sam z siebie zawyrokowałby w danej wątpliwej sytuacji. Tu pojawia się zagadnienie relacji woli i uczuciowości, któremu Autor książki poświęca zaskakująco mało miejsca. Wprawdzie jeden z podrozdziałów jest zatytułowany „Pragnienie zmysłowe a pragnienie racjonalne”, jednak jest niewielki objętościowo i zdecydowanie nie zawiera w sobie bogactwa treści, które można znaleźć w tekstach Akwinaty dotyczących roli uczuciowości w działaniu człowieka. Uczuciowość i jej wpływ na działanie człowieka są właściwie tylko zasygnalizowane w całej pracy w kilku miejscach. Sam Tomasz często w swoich tekstach podkreśla, że człowiek jest integralną jednością (*compositum*) i działa „cały naraz”, choć działała za pomocą swych władz. Podejmując zagadnienie woli i intelektu oraz ich relacji w działaniu, należałoby uwzględnić i rozwinąć temat wpływu uczuciowości na wolę i intelekt oraz władz intelektualnych na uczuciowość, gdyż po prostu nie można nie dostrzec jego znaczenia w dziedzinie ludzkiego działania.

Penczek zresztą ma do tego doskonałe predyspozycje, gdyż jedną z najmocniejszych stron jego pracy są analizy tekstów źródłowych. Bardzo wartościowe, pomocne w zrozumieniu myśli Akwinaty jest wplatanie w tekst główny dużej liczby cytatów pochodzących z dzieł Tomasza. Są one trafnie dobrane do omawianej przez Autora w danej chwili problematyki. Wiele z nich sam prze-

tłumaczył na język polski, co zasługuje na dodatkową pochwałę. Pokazuje to autorską wrażliwość na tekst źródłowy, chęć poszukiwania tego, co naprawdę jest filozofią Tomasza z Akwinu, a nie przypisywanymi mu przez historyków filozofii poglądami. Przykładem tego może być konsekwentne odróżnianie pojęć *ratio* i *intellectus* w tekstach samego Tomasza, co niestety nie zawsze jest oczywiste dla innych jego komentatorów.

Książka Mateusza Penczka jest rzetelnym studium zagadnienia intelektu i rozumu praktycznego oraz ich znaczenia dla funkcjonowania woli w filozofii św. Tomasza. Brakuje w nim jednak wyciągnięcia wszystkich konsekwencji, które są skutkiem dysponowania przez człowieka poznaniem zmysłowo-inte-

lektualnym. Penczek tak bardzo skupił się na poznaniu intelektualnym i jego znaczeniu dla działania woli, że nie poświęcił należytej uwagi uczuciowości i jej relacji do woli, a co za tym idzie działaniu samej woli. Nie został w ten sposób pokazany bardzo ścisły związek między tymi dwoma rodzajami pożądania. Po przeczytaniu recenzowanej pracy niemal nie da się oprzeć wrażeniu, że człowiek w antropologii Akwinaty jest jak robot, który niemal zawsze słucha tego, co nakazuje mu rozum. Wydaje się, że Autor książki opisał, jak powinno wyglądać ludzkie działanie, a nie jak wygląda w rzeczywistości. Niemniej jednak nie odbiera to wartości całej pracy, która stanowi dobry materiał i wstęp dla badaczy zajmujących się problematyką działania człowieka w filozofii Akwinaty.